

אנדרי דה־פריס: פאראצלסוס

דמות רפואית־מדעית פילוסופית בראשית המאה ה־16

פיליפוס תיאופראסטוס בומבאסטוס פון־הוהנהיים, שהעניק לעצמו שני שמות נוספים—אוריאולוס ופאראצלסוס—הוא דמות רפואית־מדעית־פילוסופית שפעלה בראשית המאה ה־16. אביו, וילהלם, היה בן בלתי־חוקי למשפחה השוואבית פון־הוהנהיים בדרום גרמניה. הוא קרא לפאראצלסוס בשם תיאופראסטוס מתוך כוונה לציין את שאיפתו הרוחנית לגבי חינוכו ועתידו של הבן, שהרי היה תיאופראסטוס יורשו של אריסטו כראש הליציאון באתונה העתיקה. בשם אוריאולוס התקרא פאראצלסוס היהיר כדי לציין את זוהר יצירתו ואישיותו, בהתייחס לטיבו המעולה של הזהב, ואולי גם לשאיפה שפיעמה בו כאלכימאי, לפחות בתקופה מסוימת בחייו, ליצור זהב. לגבי השם פאראצלסוס, בו הוא מופר כיום בדרך־כלל, אולי מקורו בלאטיניזציה של שם־משפחתו, אולם יש פירוש אחר, המתאים אולי יותר לאישיותו היהירה והבוטחת: פאראצלסוס—”מעבר לצלסוס”, כלומר ”עולה על צלסוס”, מי שהיה גדול הרופאים שפעלו ברומא במאה הראשונה לספירה הנוצרית, ובתוך שאר דברים תיאר את טיבו של הדופק ואת סימני הדלקת. כך, מכינויו־העצמי—אוריאולוס פאראצלסוס—מצטייר אדם יהיר, יומרני, כמעט אפשר לומר אחוז־שגעון־גדלות. לכאורה, אף השם בומבאסטוס או בומבאסט אפשר לפרשו כעדות ליומרנותו של פאראצלסוס, שהרי במובנה הראשוני מציינת המלה ”בומבאסטי” * צורת דיבור ”נפוחה”, אולם דומה כי זו אסוציאציה מקרית, שהרי בומבאסט היה סתם שם־משפחתו של אביו, בומבאסט פון־הוהנהיים. אף־על־פי־כן, יש הרואים בפאראצלסוס אישיות ”בומבאסטית”, וקושרים אליו את ראשית השימוש המודרני של דימוי זה. עם כל זאת, נראה שתרומותיו ופעליו היו עזי־רושם ביותר. מחברים מכובדים רואים בו את מיסדה של תורת המחלות המיטאבוליות (כולל הפרעות מיטאבוליות מלידה), מיסד תורת הכימותראפיה ותורת הפסיכו־סומאטיות; הוא היה מן הראשונים שתיארו את העגבת (סיפיליס); הוא היה מהפכן במיון מחלות־גפש, קבע את עדיפות הנסיון הקליני על ידע הנרכש מן הספרות, והיה ראשון שתיאר את מחלות הפוריס, גם ראשון שאיבחן את הקשר בין קרטיניות (צורה מיוחדת של ננסות ופיגור שכלי מלידה בגלל תפקוד לקוי של בלוטת־התריס) וסטרומה (בלוטת־התריס המוגדלת). איך אירע הדבר שהאיש נשכח כמעט מלב? כלום בקורת המבוססת על עבודתו ואישיותו היא שגרמה?

* לפי גירסה מסוימת, מקור המלה בומבאסטי בכוחנה (Bombax) המשמשת מילוי, ועל־ידי כך היא ”מנפחת”.

במושב של החברה-המלכותית-לרפואה באנגליה בשנת 1941, שהוקדש לציון 400 שנה למותו של פאראצלסוס, נאמר: "אין אנו יכולים לומר שדברי-הרהב המעליבים של פאראצלסוס תרמו להתקדמות הכללית של המדע והרפואה, שראשיתה במאה ה-16, ובעיקר להפצת הידע המדויק באמצעות ספרים מודפסים, שכן גם היה האיש, הולך סחור-סחור בהתבטאותו, היה שונא דעת לאמיתה ולא היה חלוץ האור, הדעת והקידמה".

האם גרמה העובדה שכתב גרמנית, בעוד שרוב הספרים המדעיים הודפסו בזמנו בלאטינית? ואולי גרמה העובדה שבחייו לא הצליח לשכנע מוציא-לאור לפרסם את כתב-ידו, שהיו מונחים בארכיונים פרטיים במנזרים, עד שהוצא חלק מהם לאור בשנות ה-20 למאה הזאת וחלקם עדיין לא נדפסו? האם תופעה כללית היא בעולם המדע שהנביא-המהפכן אינו זוכה להכרה מפני שלעתים מוניטין של מדען נקבעים על-ידי שאיפתו למעמד חברתי ואקדמי, על-ידי יצר-הפירסום? תיאופראסטוס נולד בשנת 1493 בשווייץ, בכפר אינזידלן, לא רחוק מציריך. אביו, וילהלם בומבאסט פון-הוהנהיים, שלמד רפואה באוניברסיטת טיבינגן בגרמניה, התישב כרופא באינזידלן, בפונדק שליד הגשר המכונה גשר-השטן, מעל לנהר זיל. הפונדק שימש תחנת-מעבר לעולי-רגל אל המנזר הסמוך, ובהם טיפל ד"ר וילהלם, שגם לקח לו לאשה את בתו של בעל-הפונדק, אלוזה. שנותיו הראשונות של תיאופראסטוס קשות היו. המשפחה חיתה בעוני, כפי שהעיד על עצמו כעבור זמן: "גדלתי בעוני רב, ואף פעם לא יכולתי לעשות מה שרציתי". הוא היה ילד חלוש, וכנראה סבל מרפכת (מיעוט סידן בעצמות), חשד שהעלה עליו מבנה גולגלתו. בהיותו בן תשע התאבדה אמו בקפיצה מן הגשר, בהתקף של דיכאון. האגדה, לפחות, מספרת כי בשנים אלו גם סורס-אם על-ידי חזיר-בר ואם בידי חיילים שיכורים, שניצלו את המכשירים הרפואיים של האב. לדעת פרשנים, יש באגדה זו פתח להבנת העובדה שכל ימיו נשאר פאראצלסוס רווק מושבע ואף באחד מכתב-היד שלו או ממכתביו אל מפריו אין זכר ליחס עם המין השני. עם זאת, בצד-הזכות הותירה לו תקופה אומללה זו את ההסתכלות בפעילותו הרפואית של האב ואת הטיולים בהרים, בהם לימדהו אביו להכיר את הצומח (ידע ראשוני שאולי היה רקע לפעילותו התיראפויטית-הבוטאנית של פאראצלסוס בעתיד). אפשר גם שנסיונו הטראגי במחלת אמו היה מניע ליחסו האנושי לחולי-נפש בפעילותו הפסיכיאטרית העתידה.

אחרי מות אמו לקח אותו אביו לעיר וילאך שבקארינטיה, בהרי-טיירול, דרומית לזוינה. כאן התנסה הצעיר בשלושה שטחים: בתורת הפרייה (אביו, בעל ידע במחצבים, לימד בבית-ספר לכורים שהיה סמוך למכרה של ברזל, כספית ומתכות אחרות); באלכימיה, אותה תורה של המרת מתכות בעזרת שיטות כימיות, פעמים במטרה להפיק זהב או אף את ה"אליקסיר", זה הסם לחיי-עד (אביו היה אלכימאי מובהק); ולבסוף, השפה הלאטינית שלמד הצעיר במנזר שבסביבה, לא במידה שהספיקה לו לכתוב בה אולם, כנראה, די הצורך לקריאה.

בשנת 1507, בהיותו בן 14, עזב תיאופראסטוס את אביו ויצא לעולם הגדול מתוך רצון עז לקנות לו חכמה ודעת, ועד גיל 22 חי כסטודנט-נודד. כמנהג זמנו הצטרף לקבוצות של סטודנטים, "סכולארס", עקר מאוניברסיטה אחת לחברתה כדי ללמוד אצל אישים ידועי-שם ולעזובם כאשר קץ בהם. ידוע כי בתוך שש שנים למד באוניברסיטאות של היידלברג, פריבורג, אינגולשטאט, קלן, טיבינגן (בה למד אביו לפניו), וינה וארפורט—עד שהגיע לאיטליה, זו "מפה" של הרפואה והתרבות בתקופת-התחייה (הרנסנס).

כדי להבין במה פגש באוניברסיטאות של גרמניה, שוייץ ואוסטריה, הבה ננסה להשקיף על השנים הללו, 1513–1507, באספקלריה של מה שהתרחש אז באוניברסיטאות שמצפון לאלפים. בעוד תרבות-התחייה משלימה הישגיה באיטליה, הרי בצפון רק החלה לתת אותותיה. ההומאניסט איראסמוס פירסם רק ב-1511 את הסאטירה המפורסמת שלו, "שבחי הפסילות", ורק ב-1516 פירסם ההומאניסט תומאס מור את ה"אוטופיה" שלו. הריפורמציה עדיין לא באה: רק ב-1517 הדביק מרטין לותר את תשעים-וחמש התיזות שלו על דלתות הפנסייה של ויטנברג. באוניברסיטאות שמצפון לאלפים נקלע אפוא תיאופראסטוס לאווירה של ויכוחים סכולאסטיים ולימודים ריטוריים—ומצד שני, לחיי ההוללות שהיו מקובלים אז אצל הסטודנטים, כולל שתייה-לשכרה, שהתמיד בה גם בשנים מאוחרות.*

אין ספק שאחד המניעים המכריעים לשוטטות זו של תיאופראסטוס היה אי-סיפוקו מן הריתוריקה הסכולאסטית. באוניברסיטת טיבינגן, ה"אלמה מאטר" של אביו, השתתף הצעיר בפלוגתה בין חסידי אריסטו לחסידי אפלטון. הוא בחר בתורתו של האחרון וניסח לעצמו שהעולם הוא הרמוני והגיוני, משקף מצב אידיאלי סופי, שאליו אפשר להגיע לא בדיונים תיאולוגיים אלא מתוך הכרת הטבע. שוב נשא רגליו, והפעם לאוניברסיטה של וינה שנוהלה על-ידי הומאניסט מפורסם, ידד לאביו. בגיל 16 למד אפוא את ה-*quadrivium*: אריתמטיקה, גיאומטריה, מוזיקה ואסטרונומיה. אי-הסיפוק תקפו שוב, וכשפרץ הדבר בווינה בשנת 1511 עקר לארפורט, בה למד אצל פרופיסורים הומאניסטים גרמנים מפורסמים, ששילבו תורה אנטי-קלריקאלית עם שתייה ולבסוף גורשו בהתקפת המון-עם שהרס את הספרייה האוניברסיטאית. בגועל-נפש סיכם תיאופראסטוס: "בכל בתי-הספר הגרמניים אינך יכול ללמוד אפילו מה שאפשר ללמוד ביריד של פראנקפורט".

לפירארה שבאיטליה הגיע תיאופראסטוס ב-1513, בשלהי תקופת התחייה, שראשיתה במאה ה-13 עם דאנטה אליגיירי ופראנציסקו פטרארקה. כשהגיע הצעיר לאיטליה

* מעניין להרהר באווירה האוניברסיטאית של הימים הללו. באוניברסיטה של פאריז, שמנתה ב-1940 כ-20,000 סטודנטים, היה איסור רשמי על הפצצת מורים בזבל ועל הבאת זונות לתוך אולם-ההרצאה (*actum veneris exercere in publico*)—"ביצוע פעולה מינית בפומבי", וכבר אז התקוממו הסטודנטים על החברה והיו גם קרבות אלימים בין סטודנטים לבני שכבות אחרות בחברה, כגון האגודות המקצועיות.

פעלו בה הענקים מקיאבלי (1467–1527), ליאונארדו דה-וינצ'י (1452–1519) ומיכאל אנג'לו (1457–1564). כבר תמה פעילותו המרדנית של סאבונארולה בפירנצה (1498–1494), אולם עדיין רחוקים היו ימיו של גאליליאו (נולד 1564), כמו גם עבודתו האנאטומית המהפכנית של אנדריאס ואסאליוס (*De humanis corporis fabrica* – מבנה גוף האדם), שפורסמה ב-1543, שנתיים אחרי מותו של פאראצלסוס; גם תורתו האסטרונומית של קופרניקוס פורסמה באותה שנה, 1543, ורק ב-1545 חולל אמברוזיוס פריי את המהפכה הכירורגית בטיפול בפצעים.

בפירארה פגש פאראצלסוס בתחייה במלוא תנופתה – התרבותית בכלל, הרפואית בפרט. כדברי ברטרנד ראסל, "החליפו... האיטלקים מתקופת התחייה את סמכות הכנסייה בסמכות הקדמונים" ונזקקו במישרים לענקי התרבות הקלאסית, הרומית-היוונית, שאותה ספגו אל קרבם ובדפוסיה יצקו את מחשבתם. כאן ראוי להעיר שעם שבירה זו של התורה הניתנת על-ידי נציגי הכנסייה והחלפתה בתרבות הקדמונים לא נכרתה הסמכות כעקרון-מנחה מכריע בעולם הרוח. המהפכה של תקופת-התחייה לא התבטאה בפריקת עולה של סמכות אלא בהחלפתה – בהמרת הכנסייה בתרבות העתיקה. כך היה גם בתורת-הרפואה שמצא תיאופראסטוס בפירארה: נשארה בתקפה סמכותה המכרעת של הרפואה המסורתית, בעיקר זו של גאלינוס, אותו רופא רומאי מן המאה השנייה לספירה, שסיכם את כל ההווי הקלאסי שעד לזמנו; של צלסוס, הרופא הרומי שכבר הוזכר – אולם גם של אפן-סינא (אביצינה), רופא פרסי בן המאה ה-11 (980–1037). עם זאת, חוללה התחייה שינוי גמור בלימודיהן של תורות רפואיות אלו: בעוד שעד התחייה ובראשיתה היתה ההיכרות עם היפוקראטס (האסכולה הרפואית היוונית מן המאה ה-5 לפנה"ס), גאלינוס וצלסוס מבוססת בעיקרה על תרגומים משובשים של מתרגמים ערבים, ולכן היתה עדיין השפה הערבית לימוד-חובה בכמה בתי-ספר לרפואה במאה ה-16, הרי מדעני התחייה פנו במישרים אל המקור אף תירגמו בעצמם את הטקסטים הקלאסיים, כמו שעשו מוריו האהובים של תיאופראסטוס בפירארה – ניקולו ליאוניצ'נו וג'ובאני מינארדי. אמת שבוצעו אז נתיחות גוויות, אולם המימצאים עדיין היו חייבים להתאים לתורתו האנאטומית המקובלת של גאלינוס, ועדיין היו ניתוחים באדם חי אסורים על רופא אלא השאירום ל"כירורגים-ספרים", כתורתו של היפוקראטס שאסר על הרופאים את פעולת הניתוח. עם זאת, עצם ההליכה במישרים אל המקורות היה בה כדי להנחיל לתיאופראסטוס רוח של אי-תלות, מה-גם שלימים שימש לו מורהו ליאוניצ'נו מופת, כאשר חקר בעצמו את "דבר-האהבה" או "המחלה הצרפתית", ככינויה של העגבת בימים ההם.

כשהופסקו לימודיו של תיאופראסטוס, בטרם יקבל דיפלומה של רופא, מחמת המלחמה בין קיסר גרמניה למלך צרפת, הצטרף הצעיר בנאפולי ככירורג-ספר לצבאו של מלך ספרד שפלש לדרום איטליה. שם רכש נסיון רפואי-כירורגי צבאי, כשהוא מצויד בהיכרות ממושכת עם תורת-רפואה אוניברסיטאית וברוח של התקו-ממות על המסורת הרפואית הריטורית.

בכך החלו חייו הקדחתניים כרופא-נווד. קצר-רוח ובקצב לא-יאומן נע מעיר לעיר ומארץ לארץ, עשה במחיצתם של נסיכים, ראשי-מנזרים, סוחרים עשירים, פילוסופים, אלכימאים ומלומדים בקבלה ובשאר חכמות-סתרים. הוא שירת בצבאות שונים, עבד במכרות (כנראה ככורה ממש), ריפא עיניים בשווקים. הוא ניטלטל בכל ארצות אירופה, כולל ספרד, צרפת, אנגליה, סקאנדינביה והארצות הבלטיות, הגיע לקושטא ואף לארץ-הקודש ולמצרים (משם חזר בדרך רודוס ואיי-יוון לאיטליה). כל הזמן היה מרפא, צופה, עוסק באלכימיה במטבחי מארחיו. לבסוף, ב-1524, תשע שנים לאחר שעזב את האוניברסיטה בפירארה, חזר אל אביו בעיר וילאך, ממנה יצא ללמוד בגיל 14, אולם שוב זו-והפעם לואלצבורג, בה היה פעיל במרד-האיכרים בצד המורדים. כאשר דוכא המרד ב-1527 נאלץ לעזוב את המקום ולפעול בשטראס-בורג, ולבסוף נקרא לבאזל כדי לטפל במו"ל ההומאניסט המפורסם, פרובניוס. שהותו בבאזל נחשבת ציון-דרך עיקרי בחיי פאראצלסוס-אם מפני שהגיע לשיא המוניטין שלו או מפני שעסק ברפואה ובהוראה בתוקף רשמי, ואם מפני שכאן אפשר היה להינכח אל-נכון באישיותו יוצאת-הדופן, ואולי משום שלמועד זה כבר התגבשו סופית, פחות או יותר, דעותיו והשקפותיו: השקפתו הפילוסופית, השקפתו המדעית-הכימית (ואם תרצו: ה"אלכימית"), ותורתו הרפואית.

מבחינה פילוסופית התיחס לקוסמוס, שלגביו כלל את השמש, הירח, הפלאניטות ובמרכזו הארץ, וכן התיחס לאלוהים ולאדם, אחריותו וכוחו. פאראצלסוס גרס כי אפשר להבחין בקוסמוס בין שני חלקים-המיקרוקוסמוס, הוא עולם האדם, והמאקרו-קוסמוס, הוא העולם שמחוצה לו. אולם שניהם זהים, וכל מה שמצוי במאקרוקוסמוס מצוי, בזעיר-פנים, גם באדם-במקרה זה, בפאראצלסוס. לדעת פאראצלסוס, נובע מכך שהאדם יכול להבין את המאקרוקוסמוס עד תומו ככל שהוא מבין את עצמו: "כל הנסתר יהיה גלוי". כאן אולי פותר פאראצלסוס את הסוגיה הקאנטיאנית על תקפם של חוקי האינטלקט של האדם, מעבר לנסיונו בטבע, וזאת הרבה קודם שיבוא קאנט (1724-1804) ויציג את הבעיה. כאמור, לגבי פאראצלסוס, החוקים שבאדם הם אותם חוקים שבטבע כולו-ומצד שני, קיימת בעיית כוחו של האדם במסגרת כוח-העל של האלוהים, לשון אחר: בעיית הרצון החפשי של האדם בעולם שכולו נקבע על-ידי אלוהים, עולם של גזירה מוקדמת. מסוגיה מסובכת זו, המוסיפה להטריד את הפילוסופים עד ימינו, פאראצלסוס נחלץ בכך שאלוהים כאשר יצר את העולם השאיר בו אי-שלמות כלשהי, אי-שלמות שמחובתו של האדם-ובכוחו-להשלימה. וכאן, לדעת פאראצלסוס, פועל באדם הרצון החפשי שהעניק לו אלוהים, והוא מסוגל להשלים את אי-השלמות שבעולם מפני שהאדם הוא בבואה של המאקרוקוסמוס, ומתוך כך הוא יכול להבינו ולפעול בו בהצלחה. מכאן שלהלכה ולמעשה יש לאדם אוטונומיה גמורה, אם גם בשטח מוגבל, ויש בו באדם מן האלוהי המחייב אותו; השקפה זו הנחתה את פאראצלסוס גם בפעילותו הרפואית. בתורתו זו של פאראצלסוס קשורים עוד צדדים חשובים: יחסו לפנסיה ויחסו לאסטרוולוגיה, למיסטיקה ולאלכימיה.

יחסו של פאראצלסוס לכנסיה הקאתולית היה דו-ערכי אולם מוגדר. אלוהים וישוע היו לגביו יסודות איתנים בל-יעורערו. מצד שני, בז לגזירים ואף לאפיפיור במידה שלא שמרו על המוסר, וכך התבטא על האפיפיור והנזירים: "ככל שרומא קרבה, יותר פריסטוס כועס", וכן: "אלוהים לא ברא נזיר ולא אפיפיור, לא אציל ולא שליט... ולא הורה להם להתפרנס מריבית, בצע, מסים ושחד..." בכל-זאת לא מרד בכנסיה כמרטין לותר אלא הוסיף להכיר בסמכות הכנסיה כמוסד עליון, אפילו הוא מידרדר, כפי שאמר: "ובכן, הסמכויות הן הקרפדות והזאבים... הכבש חייב לציית לזאב, התרנגול לשועל; וכמו שהזאבים אוכלים אותנו ככבשים, כך כריסטוס מנחם אותנו שאין הם יכולים להזיק לנשמתנו".

בתחום האסטרולוגיה הכיר בגרמי-השמיים הממלאים תפקיד פעיל במאקרוקוסמוס ומשום כך גם משפיעים הם על המיקרוקוסמוס-האדם. אולם כאן גבדל מן האסטרו-לוגים הקלאסיים, שגרסו כי הקשר בין הכוכבים לאדם הוא חד-סטרי; לגביו, היה הקשר דו-סטרי. מה הכוכבים ומערכיהם משפיעים על האדם, אף האדם יכול להשפיע על הכוכבים. המימצע המעביר השפעה דו-סטרית זו לוט בערפל, אולם יש רמזים לכך שהוא חשב במונחים פיזיים של העברת קרינה. בהיפותיזה מזהירה הגביל את השפעת הכוכבים על האדם על-ידי שייחוס לקשר דו-סטרי זה בין הכוכבים לבין האדם תפקיד מכריע בחכמת-האדם. כאשר האדם "נטול-חכמה" יכולים הכוכבים להשפיע עליו ולגרום לו מחלה; ומצד שני, כאשר "חכמתו" פועלת כתיקנה, אינו יכול לחלות, כי הכוכבים אינם יכולים להזיק לו. וכאן אולי הוא מבשר את התורה הפסיכיאטרית המודרנית, לרבות עקרון הפסיכו-תיראפיה, באמרו: "אומרים שאדם חכם שולט בכוכבים. אין זה אומר שהוא שולט בהשפעה שבאה מן הכוכבים, אלא שהוא שולט בכוחות הקיימים בקונסטיטוציה שלו עצמו".

כמיסטיקן ו"מאגיקן" האמין פאראצלסוס בקבלה ובשטן. הוא האמין ש"מאגוס" מסוגל להשים עצמו בלתי-נראה, ושאדום-זקן לא יאתה לו להיות רופא. הוא ביקר אצל תריטמיוס, מאגיקן ידוע ובקיא בקבלה, אולם גם כאן שאף להשתחרר מן הנסתר, תוך השלטת החכמה-חכמת-אלוהים או חכמת-אדם. יכול השטן להשתמש בכוחות הנסתרים, אולם אין בכוחו ליצור אותם: "אין השטן יכול להמציא מאומה, אף פחות ממה שיכולה להמציא כינה על ראשך". וכן יכול השטן לבצע טראנסמו-טאציה רק לפי המידה שמתיר הטבע, תוך הפעלת החכמה שאף היא נתונה מאלוהים.

ולבסוף, פאראצלסוס כאלכימאי. האלכימיה הלא היא תורת האלכימאים, שהאמינו באפשרות להביא לידי "טראנסמוטאציה" של מתכות, ובעיקר להפוך את המתכות המצויות לחומר-היסוד הראשוני שביסוד בריאת העולם על-ידי האלוהים. אותה טראנסמוטאציה, שמטרתה המעשית היתה גם להפיק זהב, זקוקה היתה לחומר מסתורי הקרוי "אבן-החכמים" ולתמיסת ה"אליקסיר", שייחסו לה השפעה תירא-פויטית במחלות שונות ומשונות ואף יכולת להאריך את החיים. פאראצלסוס פעל הרבה בשיטות שהיו נהוגות אצל האלכימאים-ובתוכם אביו-אולם מטרתו היתה אחרת: ליצר תרופות לריפוי חולים. הוא התרה ברופאים: "רופאים, איעצכם להשתמש

באלכימיה בהכנת 'מגנאליה מיסטריה' ו'ארקנה' (חמרים כימיים בעלי יכולת ריפוי) ולהפריד את הנקי מן הלא-נקי כדי שתפיקו תרופה מושלמת. אלוהים לא בחר לתת לנו את התרופות מוכנות, רצונו שנבשל אותן בעצמנו". פאראצלסוס הפך אפוא את האלכימיה לכימיה תוך שהחליף את מטרתה. יש סבורים גם שפאראצלסוס היה הראשון שהכניס לשימוש את המילה "כימיה". תורת הכימיה שלו מבוססת על קיום שלושה "אלמנטים" – גפרית, מלח וכספית – שלדעתו הם הרכיבים המקוריים של המים אשר יצר אלוהים בראשית העולם. מ"אלמנטים" אלה מורכבים כל המחצבים, אבני-החן ויתר החמרים שבטבע, כמו גם גוף האדם. סטייה ב"אלמנט" זה או אחר תהיה כרוכה אפוא במחלה האפיינית לאלמנט ובשינויו.

זה היה אוצרו של פאראצלסוס בתחומי הפילוסופיה, התיאולוגיה, האסטרולוגיה והכימיה כאשר הגיע בשנת 1527 לבאזל אשר בשווייץ והוא אז בן 33, בשיא כוחו ותהילתו ובשיא גאונו וייחוד אָפּיו. בבאזל הלך שמו לפניו בזכות טיפולו המוצלח ברגלו של המוציא-לאור המפורסם, פרובניוס, ובביתו נפגש והתווכח עם דוידריוס אַיראסמוס, ההומאניסט ההולנדי הנודע. בעקבות פיטורים פוליטיים של רופא העירייה, שהיה אז פרופיסור באוניברסיטת באזל, הוצעה לו משרה משולבת זו. תחת שיציג עצמו בפני הפקולטה ויעמוד לבחינה חוקית, כמנהג הזמן ההוא, הזמין את הסטודנטים במישרים על-ידי פירסום תכנית-לימודים עצמאית, וביוני 1527, באולם פרטי מחוץ לכתלי האוניברסיטה, נתן את שעורו הדרמטי הראשון בפני קהל רחב של תלמידים. אין כהזמנה זו לסטודנטים ללמד על אָפּיו וסגנונו המקורי והתוקפני, כפי שיוכיחו קטעים נבחרים אלה:

תיאופראסטוס בומבאסט פון-הוהנהיים, דוקטור של שתי המדיצינות (רפואה וכי-רורגיה). שלום לתלמידי הרפואה. מכל הדיסציפלינות, הרפואה לבדה, בחסד אלוהים ולפי דעתם של מחברים אלוהיים וחילוניים, מופרת כאומנות קדושה. עם זאת, מעטים הרופאים העוסקים בה בהצלחה, ולכן הגיע הזמן להשיב לה את כבודה כמקודם, לנקותה מהשפעת הברברים ולבער את טעויותיהם. לא נעשה זאת מתוך דבקות בכללי הקדמונים, אלא מתוך לימוד הטבע וניצול הנסיון אותו רכשנו בשנים ארוכות של פראקטיקה. מי אינו יודע שרוב הריפאים בתקופתנו נכשלים מפני שהם מחקים כעבדים את הוראות אביצינה, גאלינוס והיפוקראטס. אם הם מנעימים לאלוהים עשויה דרך זו להנחיל תארים מזהירים, אולם אין בכך כדי לעשותם רופאים אמיתיים. לא אמנות-הדיבור או ידיעת שפה וספרים, כל כמה שיהיו מפוארים, היא שדרושה לרופא, אלא ידיעה עמוקה בטבע ובמעשיו. על הרופא לדעת את הסיבות והסימנים של המחלה ולהשתמש בשיפוטו כדי לרשום את התרופה הנכונה... אסביר את ספרי-הלימוד שחיברתי בכירורגיה ובפאתולוגיה, שעתיים בכל יום, למרבה תועלתו של הקהל, כמבוא לשיטות הריפוי שלי. אינני דולה אותן מן התמציות של היפוקראטס וגאלינוס אלא במאמץ בלתי-פוסק יצרתי אותן מחדש על בסיס הנסיון, שהוא המורה הנשגב לפל, ועל כן, קורא חביב, אם יקום בך הרצון לבוא בסוד המסתורין האלוהיים האלה, אם בתוך זמן קצר תרצה לחדור אל מעמקי הרפואה, בוא אלי לבאזל ומצאת הרבה יותר ממה שאוכל לומר כאן במלים ספורות... אבקשך, אל תיחפז לדון את תיאופראסטוס עד שתשמע אותו. שלום, ובוא ברצון טוב ללמוד מנסיונו לעצב את הרפואה מחדש.

לא די שהרגיז את הפקולטה בפירסום זה אלא שבהופיעו על הבימה זרק את גלימת הפרופיסור שעליו והרצה בסינר מפויח של אלכימאי. יתר על כן: הוא הרצה בגרמנית ולא בלאטינית. כעבור שבועיים, ביום-חג של הסטודנטים, זרק למדורה פומבית את ספר-הלימוד הרפואי המקובל של אפן-סינא: "כדי שכל האסון יעלה בעשן. ובכן, טוהרה ממלכת הרפואה".

בלי ספק הוסיפה על הרושם הדראמתי הופעתו הפוטה והמוזרה כאחת: "ראשו היה ענקי, מן הטיפוס הטבטוני המרובע. מצחו היה רחב וגבוה, זוויות עיניו היו רחבות וקמטיהן חרוטים עמוק. אפו היה קצר ורחב, ואילו עצמות-הלסת הטילו צל על הלחיים השקועות. פיו המקומט מדבר בזילזול גלוי. בלי ספק, כלל תווי-פניו מכוער, אולם יש בפניו הבעה מוזרה של בינה, מרץ וסבל. ויש מקום לחשוד כי מתחת ללבושו השחור גופו רזה וכחוש".

האמנם היה בתגליותיו של פאראצלסוס חידוש וערך עד כדי להצדיק אם לא את סגנונו הרי לפחות את תוכן נאומו בפני הסטודנטים? מכל הישגיו נזכיר כאן רק שלושה חשובים: המיון הסיבתי של מחלות, העקרון של מחלות חילוף-החמרים, והשקפותיו על מחלות-הנפש.

לגבי מיון המחלות, דחה פאראצלסוס את העקרון ה"גאליני" – סיבת המחלות היא שינוי ביחסי ארבעת ה"נוזלים": הדם, הליחה, המרה השחורה והמרה הצהובה – ומיין את המחלות לפי ה"כוח" שגרמן. הוא הבדיל בין חמישה כוחות (Ens-Entia) וחמש קבוצות-מחלות הנגרמות על-ידם: ה"אנס אסטרי" (Ens Astri) – השפעת הכוכבים הגורמת מגיפות, שאחד מפירושיה השפעת האקלים; ה"אנס וינני" (Ens Veneni) – השפעת הטבע, הגורמת הרעלות והפרעות בחילוף-חמרים; ה"אנס נאטור-ראלה" (Ens Naturale) – גורמים קונסטיטוציונליים ותורשתיים; ה"אנס דאי" (Ens Dei) – כוח אלוהי הגורם מחלות שאין לטפל בהן. ראוי לציין כי לא די שהבחין במחלות-נפש הנובעות מסיבה מיוחדת – הפרעה בחכמה ובהגיון – אלא שהציע לטפל בהן בתרופות כימיות, ובזאת כמו בישר את הטיפול הפסיכו-פרמאקולוגי המודרני.

פאראצלסוס הניח גם, על-דרך הספיקולאציה, את היסוד של מחלות חילוף-החמרים – מחלות מיטאבוליות. הוא סבר כי מחלות רבות, ובהן הפודגרה (שיגרון), נגרמות על-ידי חמרים מזיקים השוקעים בגוף במקומות שונים ומקורם בעיכול משובש בקיבה ובמע. הוא אומר בפירושו: "באדם בריא ה'מלח' הוא מן הטבע (טבעי) בעוד שבאדם סובל הוא (המלח) מקולקל". את הכוח האחראי לעיבוד התקין של המזון בקיבה כינה "ארכיאוס", מין יצור המפריד את הטוב מן הרע במזון. הרע מסולק והטוב נכנס לגוף, וכאשר ה"ארכיאוס" שוגה נכנס חומר מזיק לגוף, כגון ה"טארטארוס" (Tartarus), מישקע חמוץ השוקע בתוך השאר בפרקים וגורם פודגרה. ה"טארטארוס" מצוי גם ב"חול" אשר בשתן של חולים אלה. חזון רבי-רושם, אם נזכור שכיום ידוע בוודאות שדלקת-הפרק בפודגרה נגרמת על-ידי מישקע של חומצת-שתן, חומר פירוק סופי של תהליך המיטאבוליזם בגוף האדם.

באשר למחלות-נפש, מוזכר פאראצלסוס כמי שהניח את היסוד לפסיכיאטריה המודרנית. וכך אמר: "אנו מבינים כי יש שני סוגי מחלות בבני-אדם, אחד חמרי ואחד רוחני... בטבע אין רק מחלות הפוגעות בגופנו ובבריאותנו אלא יש עוד הרבה אחרות הנוטלות מאתנו את ההגיון הבריא, ואלו הן החמורות ביותר". פאראצלסוס הבחין ארבעה סוגים עיקריים של אנשים בלתי-שפויים: ה"לונאטיצי" (Lunatici), המקבלים את המחלה מן הירח; ה"אינסאני" (Insani) הסובלים מלידה והביאו את המחלה מרחם כמורשה משפחתית. [לא די שהכיר בגורם התורשתי אלא אף ניסח את עקרון ה"דומינאציה" (Dominance): "הילד עלול ללכת אחרי ההורה אשר לו השפעה היותר גדולה"]. ה"ויסאני" (Vesani), המורש-עלים ומזוהים על-ידי מזון ושתייה מקולקלים, שבגללם יאבדו ההגיון והתבונה; ה"מילאנכוליצי" (Melancholici), ש"מטבעם" הם מאבדים את תבונתם ונעשים בלתי-שפויים. על מיון מזהיר זה הוסיף סוג חמישי, המעיד על הקשר שלו לאל-טבעי: ה"אובססי" (Obsessi), שהשטן שליט בהם.

פאראצלסוס הכיר גם במחלות פסיכו-סומאטיות: "כך תבינו איך ה'אָנס ספיריטואלה' שולט בגוף שליטה כה חזקה עד שהוא גורם מחלות מרובות מכל הסוגים". לגבי הטיפול: "בשל כך תטפל לא רק במחלות רגילות אלא תטפל ברוח, כי הרוח הוא החולה כאן". יש מיחסים לפאראצלסוס חזון של מושגים פסיכו-אנאליטיים, ה"אָד" (Id) וה"סופר-אָגו" (Super-ego): "רוח האדם מורכב שני חלקים, היות ונכון שהאדם-נוצר מרוח אלוהים ויש בו רוח אלוהי. אולם מבחינה אחרת הוא גם חיה ולו רוח של חיה: שניהם מגודדים, ובכל-זאת חייב האחד לרפך את משנהו, ולכן על האדם לא להיות חיה אלא אדם; כדי להיות אדם עליו להיות ברוח חיי האדם ולדכא את רוח החיה".

מה היתה גישתו הרפואית ?

הרפואה היתה לגביו, קודם-כל, משימה מוסרית, שמניעה אהבת הזולת: "כך עלינו לדעת כי יש שני מיני רופאים-הפועלים מתוך אהבה, והפועלים לשם שכר. ושניהם ידועים לפי עבודתם. כך האמיתיים ידועים באהבתם. אל-נא יתפלא איש שאיני יכול לשבח ריוח ברפואה".

הרפואה היא לגביו אומנות הנרכשת תוך כדי עבודה: "הרפואה היא מלאכה. המלאכה היא אמנות". הרפואה אינה מבוססת על ריטוריקה. ללא עבודה מעשית אין נסיון, וללא נסיון אין רפואה: רופא ללא פעילות לא יצלת, ומלאכת הרפואה אינה פייטפוט... ברפואה, מה שאין מנסים למעשה ניטל ערכו, ובהתנצחות הריוח מועט עוד יותר". ברפואה מי שאינו פועל ורק מדבר הוא "רופא עלוב; רושם-מירשמים ריטורי ומרכיב (תרופות) מעורפל". ולמחפרי ספרים רפואיים ריטוריים: "אינני מחפש בהם ריטוריקה או לאטינית אלא מחפש אני רפואה, שעליה אין הם יכולים לדווח לי". עם זאת, אף שהרופא מצליח לרפא על יסוד נסיונו בטבע, ומבחינה זו הוא אוטונומי למדי-האדם הוא עצמו הרופא, שהרי הרופא פועל כנציג או מיופה-כוח של אלוהים לפי

שהטבע גופו הוא אלוהי: "לא האיש ריפא אותו אלא האלוהים בכוח הטבע". ולשם רכישת נסיון יש לחפש את העובדות ואף לנסוע לצורך כך לארצות הרבה: "נסיעותי עד כה העניקו לי הרבה, שפן מורה האדם אינו בביתו ואין לאף אחד מורה המצוי לו בפינה ליד הארובה. האין זה נכון שהאומנות אינה רודפת את האדם אלא האדם חייב לרדוף אחריה? אם רוצה אדם להכיר מחלות רבות, יסע. כתבי-הקודש נחקרים באמצעות ספרים, אולם הטבע נחקר מארץ אל ארץ". כאן הניח יסוד לפאתולוגיה גיאוגרפית. אך עם כל האידיאליזם שלו, היה ריאליסט מעשי והכיר באי-מהימנותו של האדם. בבהירות ביטא את השילוב בין המצב האידיאלי של הרפואה לצד המעשי, המכוער לעתים, בתוספת לשבועה של היפוקראטס: "וזאת נשבעתי: כדי להשלים את שיטתי הרפואית, לא אהסס להגן עליה ככל שיתן לי אלוהים כוח, ולהתנגד לכל תרופה ולכל תורה מוטעית; לאהוב את החולים כאהבתי את גופי-אני; לא להאמין במראה-עיני ולא לרשום תרופה בלי הבנה; לא לקבל שכר בלי להיות זכאי לכך; לא להאמין ברוקח אלא לדעת; לא לטפל בנסיך או גביר אלא אם שכרי בארנקי; לא לטפל בנזיר או בזירה, במיוחד לא בפראנקוניה ובבוהמיה; ולא ברופא, ולא באדם שאינו נאמן לבן-זוגו; ולא להתחיל בטיפול במקרים בהם נכשל הטבע; לחשוב לי לפחיתות-כבוד לטפל באיש המרמה אותי בשכרי; לטפל בבני-אדם מכל כת, אך לא במומר; לסייע בעצמי לנשים בלדתן". למען האמת, היה הוא הרופא הראשון, או אחד הראשונים, שיילד במו-ידי ואלה שאיר מלאכה זו למילדות.

אשר לשיטתו התיראפויטית הרי בו ל"גאליניקה" – לתרופות הטבעיות, תמציות של צמחים וחיות, המכוננות, כנגד כל אחד מארבעת ה"נוזלים" של גאלינוס, "המרה השחורה, המרה הצהובה, הליחה והדם", אשר סטייה בהם גורמת מחלה כביכול. לעומת זאת, העדיף את ה"ארקנה" – תרופות כימיות שמוכנות בפעולה (אל-כימית ותואמות את יסוד המחלה הספציפית. על מקום הריפוי ה"גאליני" – "הנוגד מרפא את הנוגד", הכניס עקרון אחר: "הדומה מרפא את הדומה". לא זו בלבד שבחר ברפואה ספציפית אלא אף הבחין בספציפיות זו כיסוד של התאמת התרופה לאתר החולה. במונחים מודרניים: כאילו הגה אפשרות של "רצפטור" ספציפי למוקד הפאתולוגי ולתרופה כאחד. ועל הכל, היה פאראצלסוס אופטימיסט תיראפויטי ומתח בקורת על "הרופאים המסתירים את בורותם באמרם, מחלה זו אינה ניתנת לריפוי.

בכך הם מגלים את טיפשותם. אלוהים לא התיר מחלה שלא סיפק גם ריפוי כנגדה". נוכל להוסיף רשימה ארוכה של עקרונות תיראפויטיים מהפכניים, אך נסתפק בעוד שנים בלבד: הריפוי הסימפאטטי, והשימוש התיראפויטי ברעל. העקרון ב"ריפוי הסימפאטטי" הוא שאפשר לרפא מחלה על-ידי טיפול בגורם שלה. עקרונית, זהו טיפול מודרני על-ידי חיסול גורם-המחלה – "טיפול קאוזאלי". אולם פאראצלסוס, ואחרים לפניו ולאחריו, התכוונו גם לטיפול בגורם שאינו פעיל עוד ואף נמצא בריתוק-מקום-זמן מן החולה. לדוגמה: פצע מלחמתי שנגרם על-ידי דקירת חרב אפשר לטפל בו על-ידי מריחת משחה לא על הפצע אלא על החרב. ההצלחה הגדולה

היתה נעוצה, כמובן, במניעת נזק על-ידי הטיפול הישר המקובל, שריפת הפצע בברזל לוהט או שמן רותח וכיסוי הפצע, אפילו בזבל. מעניין לזכור באיזו משחה השתמשו בזמנו של פאראצלסוס: המפורסמת היתה "שרף (בלסם) הכלב", וכך הרכבו: "קח כלב שמן בגודל בינוני והרתח אותו פעמיים, מפרחי חוטמית, יין לבן, תולעת-אדמה, פלפל, שענה צהובה, שמן-זית ושמן מעקרבים ובפונג". פאראצלסוס ממליץ על משחה משלו – ה"משחה הסימפאתית" (Unguentum Sympatheticum): "קח ארבע מידות של שומן חזיר-בר ודוב, קח אבק מתולעים שרופות של מוח חזיר מיובש, של עץ אֶלְגֹּם אדום, של מומיה(?), של אבן-דם, מידה אחת מכל אחד. בהמשך, אסוף מידה של איזוב מגולגולת של גבר שמת מיתה אלימה, עדיף אחד שנתלה ולא נשרף. כל זאת יש לאסוף בעלות הירח, ומתחת לכוכב-נוגה, אם אפשר, אולם ודאי לא מתחת למאדים או לשבתאי. את המשחה יש להכין בסתיו". אולם העקרון נשאר בתקפו, והוא אומר בהדגשה: "מוטב שהכירורג לא יפריע לפעילות הכוח הפנימי (מומיה) אלא יגן עליו. לבשר בלסם פנימי, וכל גף נושא בתוכו את ריפוי שלו... פצעים אינם זקוקים למאומה, הבשר צומח מבפנים החוצה".

ולבסוף מתגלה גאונותו בתורתו הטוקסיקולוגית-הפרמאקולוגית. הוא ראה בכל תרופה רעל ובכל רעל תרופה, לפי המנה הניתנת: "כל הדברים הם רעל ואין לך דבר שאין בו רעל; רק המנה נוטלת מדבר את הרעל". כך אפשר לתת לחולה כספית, כפי שעשה זאת בחולי-עגבת, אם שומרים על המנה.

דרך-אגב, שיטותיו התייראופיטיות של פאראצלסוס עוררו מחלוקת חריפה שנמשכה מאות-שנים והתבטאה במערכה הממושכת בין האסכולות של אוניברסיטת פאריז ואוניברסיטת מונפלייה. וכך אומרת אישיות פרו-פאריזאית: "זכור שהאלכימאים באו ב-1560 לפאריז ומכרו את תרופותיהם הארסיות בחסות רופא ממונפלייה, שנשפטו והוגלו לפי צו בית-משפט. אתה מספר לי שפאראצלסוס ריפא את חוליו. אולי נכון הדבר, אולם אלה היו גרמנים. עוול גדול הוא לרצות לטפל באותה תרופה בצרפתים ובגרמנים שהרי לאחרונים מנהגים גסים, מלאי-רוק; יש לטפל בהם באלימות כדי לרוקנם מלמעלה ומלמטה מן המלאות היתירה".

מובן שאנשי באזל לא סבלו את פאראצלסוס, שהיה אישיות גאונית, תוקפנית וזלזלנית, ואף התערב בפוליטיקה. סופו שברח מבאזל כדי להתחמק מפקודת-מאסר שהוצאה נגדו על-ידי העירייה. מאז, כאמור, הירבה בנדודים, חיבר כתבי-יד אין-ספור בעזרת מזכיר לו הכתיב עד שעה מאוחרת בלילה, כמעט לא ישן, לא רחץ, היה עני וחי בחסד מארחיו, טיפל בעניים חינם ובעשירים בעד סכומים מוגזמים. מבאזל עקר לנירנברג, ומנירנברג לסנט-גאלן. שם, בבית אחד מחוליו, חיבר בגרמנית את שלושת ספריו המפורסמים: ה"אפוס פאראמירום" (מעבר לנס), ה"פאראגרינום" (נגד הדרך המקובלת), ו"ריפוי-הפצעים הגדול". אף שמבחינה רוחנית עמד בחיים קדחתניים אלה, היה מדוכא מאד משום שלא הצליח למצוא מו"ל לכתביו המרובים. על-הרוב היתה הסיבה אי-אמון לשיטותיו החדשות היהירות, אולם היתה גם סיבה פוליטית.

מפורסם המעשה במגיעת פירסומם של ספריו על העגבת. מחלה זו הובאה לאירופה, מן-הסתם, על-ידי מלחיו של קולומבוס עם שובם מאמריקה התיכונה. ממקור המחלה הובאה גם תרופה, ה"גואיאק" – שיח שאדי שריפתו אמורים היו לרפא את המחלה. פאראצלסוס לא האמין בתרופה זו; נכון יותר, לא היה יכול לבטוח ביעילותה אל-נכון, והחליף אותה בכספית. יריביו העיקריים של פאראצלסוס היו משפחת הבנקאים המפורסמת, פוגר, שבידם היה מונופול על יבוא ה"גואיאק", ואתם דיקן הפקולטה-לרפואה בלייפציג, שהיו לו מניות באניות-המשא של בית פוגר. לבסוף הצליח פאראצלסוס להוציא שלושה פרקים מספרו בדפוס-מחתרת. עם הפירסום פרצה מהומה כה גדולה עד שנאלץ לברוח. רוב ספריו נשארו במנזר ולא הודפסו בחייו אלא לאחר מאות-שנים, ונראה שבחלקם לא נקראו עדיין.

בתקופה זו, בהיותו הלך עני בן ארבעים, חל שינוי מכריע בדעותיו הפילוסופיות-התיאולוגיות. עד כה היה פאראצלסוס אדם בטוח בעצמו שיסוד תורתו היה בבטחון שיכול הוא להבין את העולם כולו על-ידי חקירת הטבע. אמנם היה הטבע לגביו אלוהי, חדור-אלוהים, אולם חקר הטבע היה בו כדי לאפשר לאדם, ובוודאי לפאראצלסוס, להגיע לכלל הבנה שלמה של העולם, דווקא מפני שהמיקרוקוסמוס, עולם האדם, היה זהה, ולו גם בזעיר-פנים, עם המאקרוקוסמוס, ומפני שהאדם עצמו חדור אלוהים. עכשו הרגיש ואמר במפורש שמחקר הטבע וידיעתו, כפי שהם ניתנים לאדם, אין בהם כדי להשיג ההבנה השלמה ואין האדם יכול להגיע עד אלוהים. הפער בין האדם ואלוהים אין לגשר עליו במחקר וידיעה אלא, כתורה הקאתולית, על-ידי הגאולה. הוא הטיף זאת בדרכים ובפונדקים, במצב גופני ירוד, לבוש סמרטוטים קבצן עלוב. ובתוך כך גם כתב ספר פילוסופי-מיסטי גדול: "האסטרונומיה הגדולה או הפילוסופיה הנבונה של העולם הגדול והקטן" (Philosophia Sagax). במפנה זה מאמונה בכל-יכולותה של הדעת אל הכרה במוגבלותה, זכה פאראצלסוס לערך היסטורי-ספרותי-פיוטי כביר, לפי ששימש מקור לאגדת הד"ר פאוסטוס בפואימה של כריסטופר מארלו. כבר בשלהי המאה ה-16, ולאחר-מכן, כשלוש-מאות שנה אחרי מותו, ביצירת-הענק של גיתה. גם פאוסט של גיתה חשב שהדעת היא כל-יכולה, וכדי להשיגה אף מכר את נפשו לשטן, ולבסוף הכיר אף פאוסט שאין הדעת מגיעה להבנה מוחלטת. כפאראצלסוס בערוב יומו, כך היה גם גיתה זקוק לגאולה האלוהית, אולם הלך-מחשבתו של גיתה שונה מזו של פאראצלסוס בכך שגיתה מוליד את פאוסט לגאולה השמימית על יסוד החיוב שבשאיפתו הטהורה לדעת בעוד שאצל פאראצלסוס הגאולה ניתנת משמיים בלי קשר לשאיפותיו החילוניות.

עם כל המהפכה הזאת בהשקפותיו של פאראצלסוס, הרי כאשר השתחרר מן הדיכאון שוב התעוררה אישיותו הלוחמת והוא חיבר שני כתבי-יד של התגוננות ושל התקפה: "שבע ההגנות" ו"מבוך הרופאים" (Labyrinthus Medicorum). ב"שבע ההגנות" מתווכח פאראצלסוס עם מתנגדיו תוך גילוי בקורת-עצמית, אולם בלי להדול מרוח הלוחמה האהובה עליו, כפי שמתגלה בכותרות: "התשובה על הלשנות מסוימות מצד אויביו, שבע הגנות על-ידי האדון המלומד ביותר, אוריאולוס תיאופראסטוס

פון-הוהנהיים, דוקטור של שתי הרפואות: ההגנה הראשונה לגבי תגלית הרפואה החדשה של דוקטור תיאופראסטוס; ההגנה האחרת לגבי המחלות החדשות והשמות של דוקטור תיאופראסטוס הנזכר למעלה; ההגנה השלישית לגבי תיאור המירשמים החדשים; ההגנה הרביעית לגבי נסיעותיו; ההגנה החמישית לגבי השלילה של רופאי-כזב וחברה כוזבת; ההגנה הששית למען התנצל בקשר להתנהגותו המוזרה ודרכיו הנועזות; ההגנה השביעית: איך זה שגם אני איני יודע הכל, איני יכול ואיני מוכשר לעשות מה שנחוץ לכל אחד, או שאולי יהיה נחוץ לו".

שוב הוא מטפל בגדולים ומבלה את תקופת חייו האחרונה בזאלצבורג בחסותו של הנסיך-ההגמון. בשנת 1541 כתב את צוואתו, אף היא תוקפנית: "אלוהים... אינך מניח לאיבי להתגבר עלי". פאראצלסוס חיבר בעצמו את הכתובת למצבתו: "כאן נקבר פיליפ תיאופראסטוס, דוקטור-הרפואה המפורסם, אשר ריפא פצעים, צרעת, שיגרון, בצקת ושאר מחלות חשוכות-מרפא, שחכמתו פלאית היתה ואשר נתן רכושו לחלוקה בין העניים. בשנת 1541, ביום 24 בספטמבר, החליף חיים במוות, בשלום החי, במנוחת הנצח בקבר".

ולבסוף: מה ערכו של פאראצלסוס כיום לנו, לדור מודרני של רופאים המנסים לנסח לעצמם מחדש את מהותם? דומה כי ערכו של פאראצלסוס, לבד מזה שהגה עקרונות רפואיים חשובים חדשים וגילה ריפויים חדשים, בכך שהוא מעמיד אותנו, לפחות את הקורא בכתביו, על צדדים חשובים של הפעילות הרפואית: המוטיבציה אינה בשכר אלא ביעד; הנסיון הקליני הוא יסוד בלתי-מעורער; הספיקולאציה חיונית, אך על התורה להתמודד תדיר עם הנסיון הקליני; אין ללאות מלנסות טיפולים חדשים: ביסודו הרופא חייב להיות תיראפויט אופטימי.

נראה לי שהבעיה העיקרית בדורנו היא שהראציו אינו מספיק לקביעת דרכם של חיי החברה והפרט; לשון אחר, שה"מדע האובייקטיבי" אינו מספיק. כאן מתבטא פאראצלסוס בבירור: יש להפעיל את הראציו כל כמה שאפשר, אולם בתוך כך יש לדעת שהישג הראציו מוגבל ואינו ממצה את תמונת העולם כולו. פאראצלסוס מתבטא באמרה חותכת: "התחלתי באור הטבע וסיימתי באור הנצח". נשאר רכיב בלתי-ראציונלי: אצל פאראצלסוס, הכוח האלוהי; אצלנו, מערכת הערכים.

הקורא את פאראצלסוס ועל-אודותיו, על-כרחו יילך שבי אחריו. אומר קארל יונג: "אין להעריך אותו נכונה; אפשר רק להעריכו יותר מדי או פחות מדי, ולכן לעולם אתה נשאר בלתי-מרוצה במאמציד לתפוס לפחות חלק מישותו". בעיני פאראצלסוס הוא אחת דמויות-הענק בעולם הרפואה ובעולם הרוח.

מקורות

"אלכימיה", האנציקלופדיה העברית, כרך ג.

Acta Paracelsica, Heft I, München 1930, Verlag der Paracelsus-Gesellschaft.

F. Strunz, Paracelsus Zwischen den Zeiten.

R. Koch, Paracelsus in der Dauer der Zeit.

- E. Darmstaedter, **Paracelsus, Arznei und Alchemie.**
- R. Netzhammer, **Einen aufgefundenen Namenszug Hohenheims.**
- R. Allendy, **Paracelso, El Medico Maldito** (Version directa del frances por R. F. Angelis Y L. N. Justo). Editorial Shapire, Buenos Aires, 1946.
- H. P. Baron, "Paracelsus, Personality, Doctrines and his Alleged Influence in the Reform of Medicine". **Proc. Roy. Soc. Med., Sect. Hist. Med.**, 35:69, 1941—1942.
- Ch. G. Cumston, **Biographical and literary notes on Paracelsus.** *St. Paul Med. J.* July 1903, p. 1.
- Curieuses recherches sur les Escholes de Paris, cit. Ch. Cumston, 1903.
- W. Durant, **The Reformation. A History of European Civilization from Wycliff to Calvin : 1300—1564.** Simon and Schuster, New York, 1957.
- Four Treatises of Theophrastus von Hohenheim called Paracelsus.** Translated from the original German, with introductory essays, by L. L. Temkin, G. Rosen, G. Zilboorg and H. E. Sigerist. Ed. H. E. Sigerist. Baltimore, The Johns Hopkins Press, 1941.
- I. Galdston, "The Psychiatry of Paracelsus". In **Science, Medicine and History, Essays in Honor of Charles Singer.** Ed. E. A. Underwood, I : 408, 1953, New York.
- B. L. Gordon, **The Romance of Medicine,** F. A. Davis Co Publ., Philadelphia, 1940.
- C. Jung, **Paracelsica.** Zurich, 1942, cit. I. Galdston, 1953.
- E. Kaiser, **Paracelsus in Selbsterzeugnissen und Bilddokumenten.** Rohwolt Taschenbuch Verlag, Hamburg, 1969.
- R. Lothar and S. Wollgast, **Paracelsus. Das Licht der Natur. Philosophische Schriften,** 1973. Philipp Reclam Verlag, Leipzig, D. D. R.
- F. Medicus, "The Scientific Significance of Paracelsus" (transl. E. Marti), **Bull. Inst. Hist. Med.** IV(5): 353, 1936.
- H. M. Pachter, **Paracelsus, Magic into Science.** Henry Schumann, New York, 1951.
- W. Pagel, **Paracelsus. An introduction to philosophical medicine in the era of the Renaissance.** S. Karger, Basel—New York, 1958.
- W. Pagel, "Paracelsus and Techellus the Jew". **Bull. Hist. Med.** 34:274, 1960.
- Paracelsus, The Hermetic and Alchemical Writings.** Ed. A. E. Waite, London, 1894.
- A Book about Minerals,**
The Second Book of the Archidoxics,
Labyrinthus Medicorum,
Concerning the Three Essences.
- B. Russell, **A History of Western Philosophy.** Simon and Schuster, New York, 1945.